

מותרת בהקדש, שהרי נלמד הדבר מאחיך האמור בכתוב. וכגון שקיבל על עצמו לספק להקדש סאה, ועמד הגזבר והרויח לו את הזמן כדי שיתן סאתים. וכן במעות (רמב"ן; שו"ת הרשב"א ח"ד סג. וע' בספר אבי עזרי — סוף ספר משפטים, במכתב להגרא"ז מלצר וצ"ל, אות ב).

‘בנין בחול ואחר כך מקדישין’ — נתבאר במעילה יד.

— ואם תאמר, כשמשלם המעות לבנאים, כיצד מחללן על הבנין והלא אין הקדש מתחלל על הקרקע? ובשלמא למאן דאמר תלוש ולבסוף חיברו דינו כתלוש — לא קשה, אבל לדעת האומר שדינו כמחומר, מה יש לומר? ויש לתרץ כיון שאם לא היה קדוש סופו ליעקר, לכך נקרא ‘תלוש’ (עו"ס) גד. ועירובין לא: ר"ן ורשב"א. דוגמות נוספות לסברא כזו — ע' בשו"ת אבני נזר אה"ע ריד, ב וח"מ עד).

‘אין בהן תשלומי כפל... הקדשות — אמר קרא רעהו’. רעהו ולא הקדש’ — ע' יוסף דעת ב"ק עו.

דף נח

‘ונשבעין ליטול שכרן’ — שבועה זו מדין שבועת השומרים היא [ולא מתקנת שבועות הנוטלין], שכל עוד לא השלים השומר חוקי השומרין שעליו, אין לו לקבל שכרו, ורק על ידי שבועתו ששמו כראוי נתקיימו תנאי השמירה, ואז יכול לתבוע שכרו (עפ"י חדושי הגרש"ק כה. וע"ע אבי עזרי — מלוה ולוה יג, ד, עמ' רי), ובמה שהעיר באילת השחר).

ומבואר שאף על פי שההקדשות נתמעטו מן הכתוב, לא נתמעטו אלא החיובים בפועל, שבועה ותשלומין, אבל עיקרי חוקי השומרין קיימים גם בהקדש. וזה באור שאלת הגמרא ‘נהי דשלומי לא משלמי, אגרייהו מיהא לפסיד’ — כי מכל מקום לא קיימו תנאי שמירתן והרי התנה לשמור גם מגניבה ואבידה, כחוקי ש"ש, הגם שפטור על כך.

‘זהכא נמי, נהי דשלומי לא משלמי, אגרייהו מיהא לפסיד’ — בספר קצות החשן (רכז סק"א) הוכיח מכאן ששומר שכר שנגנב או אבד לו הפקדון ומתחייב לשלם — מפסיד את שכרו, שהרי מבואר בגמרא שאפילו הקדשות שנתמעטו מחיובי השומר, מכל מקום הפסיד את שכרו. כל שכן באופן שחייב לשלם — שלא הבטיח לו שכר אלא אם כן ישמור כראוי. [ואעפ"י שמפסיד שכרו נשאר שומר שכר, כי כבר נשתעבד לשמור מגנבה ולהפסיד שכרו ולשלם אם ייגנב, ואם היה שומר כראוי נוטל שכרו משלם].

וכבר כתב כן המאירי בסוגיתנו. והוסיף שאפילו התנה השומר להיפטר בגנבה ואבדה מתשלומים, שכרו מיהא הפסיד — שהרי לא נעשית מלאכתו.

ואולם בספר חזון איש (ב"ק ז"ח) כתב לדחות את ראיית קצוה"ח, כי אפשר דוקא בשומר הקדש או בקרקעות מפסיד שכרו בזמן שלא שמר כראוי, אבל שומר שכר שמתחייב לשלם אינו מפסיד שכרו, כיון שמתחייב מכה שכרו. ונקט כדבר פשוט שמנכה לו דמי שכירותו מדמי היוקו, שהרי אין צריך לשלם יותר מהפסדו. ויתכן שחייב בשכירותו והלה חייב לשלם כל דמי הבהמה. ונפקא מינה כשמת השומר, שבניו גובים דמי שכירות ואינם משלמים למפקיד אם לא הניח להם אביהם אחריות נכסים. הגר"י קמניצקי בשיעוריו (אמת ליעקב) — בענין שומר שמסר לשומר, ד"ה אלא דלפ"ז יצא לחדש שהדין המבואר

בסוגיא, שהשומר הפסיד שכרו אם נגנב או נאבד, דין זה אינו מוסכם אלא תלוי במחלוקת אמוראים ביסוד חיובו של שומר שכר בגניבה ואבדה; האם הוא משום פשיעתו בשמירה או מפני שהיב עצמו לבעלים לשלם, אבל מפני חוסר שמירה אין לחייבו, כיון שלא פשע ולא נתחייב לשמור יותר.

‘ורמינהי השוכר את הפועל לשמור את הפרה לשמור את התינוק לשמור את הזרעים... מאי לאו לשלם...’ — משמע שאילו היה דין שומרים להקדש, מובן שהשומר מתחייב באחריות כלפי ההקדש. ויש לשאול הלא התינוק אינו ממון ההקדש כלל, וכן זרעים שבשביעית הנם הפקר ואינם ממון של הקדש (עתוס), והלא מבואר מדברי הראשונים שאין השומר מתחייב אלא למי שהממון שלו, ואילו המוסר דבר הפקר לחברו לשמור, אין בו דיני שומרים.

ויש לומר, במקום שיש הפסד למפקיד באיבוד הפקדון, אעפ"י שאינו שלו, חייב השומר באחריות למפקיד. גם כאן, הלא נגרם הפסד להקדש כשהתינוק והזרעים אינם שומרים. לא דברו הראשונים אלא כשאין הפסד למפקיד באבידת הפקדון (עפ"י קהלות יעקב לג,ה ע"ש. עוד בענין מפקיד חפץ שאינו שלו — ע' חזון איש חו"מ ת,ה).

‘בשקנו מידו’ — ואף על פי כן בשכיר-יום אין אחריות שבת עליו — לפי שלא קנו מידו אלא שיהא דינו כדין הדיוט, והרי גם בהדיוט פטור על אחריות שבת (אילת השחר).

— בקצות החשן (שא סק"ב) הקשה מדוע צריך קנין, הלא אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט. ואמנם שאר הראשונים פרשו (עפ"י רבנו חננאל) שאין מדובר כאן כלל בהקדש אלא בשל הדיוט, וקושיית הגמרא היא מזרעים שדינם כקרקע. או מדובר ששומר עבור הקדש, אלא שעדיין הזרעים לא נתקדשו — ע' לשון האו"ת (צה). וע' שו"ת דובב מישרים ח"ג קב). אך ברש"י אין מבואר כן. וגם ברמב"ם (שכירות ב,א) משמע שגם הקדש צריך קנין.

וע' בזה בנתיבות המשפט (שם סק"ו); מנחת חינוך (נו,יב); עונג יום טוב קנא, בהגהה; חדושי הגר"ר בענגיס (ח"ב מד); אור שמח (שכירות ב); אילת השחר — ישובים שונים.

(ע"ב) אם היה גר ובא ללמוד תורה, אל יאמר לו...' —

... ומדוהוצרך להזהיר משמע שהוא דבר שניתן ליאמר, דיש בו משום אונאה, דמה שאינו כלל לא איכפת לאדם אם יאמרו עליו, וכמו שלא איכפת ליעקב שהיה לו אח עשו ואמהות שיצאו מלבן ולאברהם שיצא מתרח — כיון דאין לו שום שייכות עוד לזה. ואמרו (בבבא מציעא נט סו"ע ב): **מפני מה הזהירה תורה על הגרים, שסורן רע. רצה לומר: שרשן ויסודן באמת רע, על כן צריך אזהרה על אונאתו, שיש בו אונאת דברים גדולה, דעיקרה הוא כאשר אומר דבר אמת שבו, או פועל בו הרבה, עד שיוכל לפעול בו על ידי זה שינוי בעצמותו גם כן, ע"י שמזכיר החסרון שהוא באמת כן בעצם. וכך קבלתי. ואכ"מ' (ריש ספר תקנת השבין וע"ש לגבי בעל תשובה. וע"ע צדקת הצדיק צט; מכתב מאליהו ח"ב עמ' 81-82).**

‘אם היו יסורין באין עליו... אל יאמר לו כדרך שאמרו לו חביריו לאיוב...’ — והם שאמרו לו כן, לפי שהיה מצדיק עצמו ומרשיע מדת הדין (רא"ש).

גדול אונאת דברים מאונאת ממון, שזה נאמר בו ויראת מאלקיך וזה לא נאמר בו ויראת מאלקיך' — יש לפרש, כיון שהדבר מסור ללב ואין אדם מכיר בו, הרי הוא חמור יותר מהמאנה בממון, שזה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה, וכשם שהחמירה תורה בגנב יותר מגזולן (מהרש"א).

'במערבא במאי זהירי? אמר ליה: באחורי אפי' —

'... ולכן בני הזהרו למאד ממצוות שהשכל וטבע מחייבם. ואמרו לכך במערבא במה זהירי — באחורי אפא. כי במערבא עסקו בתורה ותורה מכבה עבירה, אבל אחורי אפא שהוא כנגד רציחה, לזה לא מועילה התורה, וקשה התשובה...'. (מתוך יערות דבש — דרוש א לחדש אלול).

*

'הכל יורדין לגיהנם חוץ משלשה. הכל סלקא דעתך? אלא אימר כל היורדין לגיהנם עולים חוץ משלשה...' —

ומשמע לן דהאי 'הכל' לאתויי צדיקים ובינוניים; יש מהם מי שיורד להצלת הזולת... ויש מי שיורד על צד המרוק, לראות מה רב טובו יתברך להצילו משאול תחתיה... ויש מי שיורד לראות חללה, שכל העולם כולו כסוי קדרה אליו (תענית י). והוא דרך לשערי גן עדן, כדרך מדבר העמים לבאי הארץ (והר תרומה קנו). ועתיד להתקדש בקדושת הגן... [ועל דא ודאי הוה בכי רבן יוחנן בן זכאי כשאמר איני יודע לאיזה דרך מוליכין אותי (ברכות כח): — כי אפילו המעבר לבדו לילך משם לגן עדן מבעית מאד]...

עתה שבנו למימריה דרבי חנינא שקדם לנו בפרק ב', דאצטריך לגופיה על החוטאים, אחרי שבארנו 'הכל' לאתויי מאי. ותחלת כל דבר לב חכם ישכיל פיהו, במה שאנו רגילים לפרש בזה ובכל כיוצא בו; שאין בעל המאמר שוגה בדבורו האחד עד שהוצרך לחזור בו ולהפכו מכח תמיהתו, אלא בא זה ולמד על זה, ולעולם ראשון עיקר, כמו שזכרנו על... והכא הכי קאמר כיון שאלה השלשה אם ירדו לא יעלו כדמטיק, לפיכך הכל יורדים חוץ מאלו. וזה דרך אמת ומוכרח בהבנת הגמרא לכל המאמרים הבאים בשיטה זו, איש לא נעדר — קחנו ושים עליו כי הוא פלא...

אתאן ליורדי גיהנם דפתחנא בהו בפרק ב'; ידוע ומפורסם (חגיגה כז.) שאין אור של גיהנם שולט בפרשעי ישראל לכלותם ח"ו אלא יורדים לבעתותא בעלמא, וקצתם נכונים כפעלם וכרוע מעלליהם, והדר נחית אברהם שקיים כל המצות וירד לאור כשדים על קדוש השם ובזכותו מסיק להו, לקיים מה שהובטח בברית בין הבתרים שהראה לו הקב"ה גיהנם ומלכיות כדי שיבחר לזרעו את הגליות... בתחילת הלילה הראהו דינה של גיהנם, מחללה שהוא תנור עשן ואור דידה שהוא לפיד אש... והעביר שביב גיהנם בין הגזרים להשמדם עדי עד. ורמז לזקן ברוב חסדיו כי טוב לנו עבוד את מצרים מרדת שחת להשקע שם ח"ו, אלא הכל יורדין לגרוי בעלמא כמו שזכרנו.

וכל שכן עם מה שדרש האר"י זצ"ל בפסוק מוריד שאול ויעל, אמר כי יש צדיקים גמורים נכשלים בהרהורי עברה, לא יכיר בהם זולתו יתברך הבוחן כליות ולב, ויש רשעים גמורים מהרהרים תשובה בלבם עד דכדוכה של נפש, לא נגלו תעלומות לבם בלתי לה' לבדו. והנה

מלאך אכזרי ישולח בהם להורידם לבאר שחת כפעלם וכרוע מעלליהם, ואל הראשונים שזכרנו אין שטן ואין פגע רע. אכן הצור תמים פעלו מוריד שאול אותם הצדיקים שהיו להם מחשבות און, וכדי שלא לביישם גוזר עליהם להעלות משם אותם שהרהרו תשובה בלבם (זהר פינחס רכ). ואין לך משפט שיש עמו צדקה גדול מזה.

ואמנם כל היורדים — עולים, חוץ מן השלשה שפירש רבי חנינא והוציאם מן הכלל, שלפי חומר עוונם היה ראוי שישלוט בהם אשו של גיהנם לכלותם מנפש ועד בשר, אבל אין חפץ לרב חסד בכך, לפיכך גיהנם בטל מהם. ודין גיהנם אינו בטל, אלא בכל הקב"ה עושה שליחותו כי רב מאד מחנהו.

והקשו שם בתוספת פרק הזהב מדאמר להו דוד לשונאי נפשו, הבא על אשת רעהו מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא, המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעוה"ב. ותראו לפי דרכם, והעולה מדבריהם כי שלשה אינם עולים לאלתר ובוזה הם שוים, אבל יש מהם שאין עולים כלל, והם מלבין ומכנה, ולפיכך לא ירדו אלא כן משפטם, שהם לא חיים לעולם הבא ולא נידונין בגיהנם. ולפי האמת אין זה אלא שנויא בעלמא ולא סמכינן עלויה. תדע, דבפרק חומר בקדש תרצו בדרך אחרת והיא רחוקה מזו שאמרנו על שמם. אבל לדין עיקר קשיא ליתא, דדוד הכי קאמר הבא אל אשת רעהו מיתתו בחנק וכל המומתין מתודין ויש להם חלק לעולם הבא, ואפילו אין עדים והתראה, יודע הוא בעצמו שכן דינו, דזיל קרי בי רב הוא, ורמי אנפשיה ומידכר לשוב. והמלבין פני חברו אין בו מיתת בית דין, לפיכך יחשבהו הנכשל בו עון קל ואינו עושה תשובה ונטרד מן העולם הבא רחמנא ליצלן.

(מתוך 'עשרה מאמרות' חקור-דין ג, ב ח טו טז).

*

ולא תונו... — הפסוקים הקודמים אסרו אונאה במסחר, והם ביארו איסור זה בייחוד ביחס למסחר בקרקעות; ואילו הפסוק הזה בא להרחיב איסור זה, והרי הוא כולל עתה גם אונאת דברים. כל המצער את חברו בדברים עובר בלאו זה... יש צד שוה בין אונאת דברים לבין אונאת ממון; בשתיקה המאנה מנצל את חולשת חברו לרעתו; את חוסר בקיאותו בטיב הסחורה או את רגישותו הנפשית...

ולא תונו... ויראת... כי אני ה' אלקיכם. אזהרה זו פונה אל כל בני החברה הלאומית: אל יונו איש את עמיתו, וכל יחיד יירא מאלקיו; ידע שעניני ה' ואוזניו אל כל יחיד, וה' גם אלוקי כל אחיו. והרי זו המסקנא הישירה מהלכות שמיטה ויובל — ביחס לחיים המשותפים של הבריות בארץ. בזכותן שם ה' נזכר בכל חיי המסחר; והמחשבה שגורה בלב הבריות, שכולם כאחד שרויים על אדמת ה'; כולם מתהלכים בארץ ה', ושם ה' הוא ארון לכל הנכסים; וכמס כניעה הוא דורש ששלטונו יתגשם בכל מהלך החיים. ומחשבה זו גוררת את המחשבה התאומה, שעין ה' צופיה בכל חיי הבריות זה עם זה; כי אין ה' יושב רק במקדש; אלא הוא שוכן בקרב העם ומברך את משאו ואת מתנו; אך אין ברכת ה' שורה, אלא אם כן המשא והמתן של הכל עם הכל מצמיח ישועה לכל. הברכה תלויה בכך שאין אחד מאנה ומצער את חברו; שאין אחד מנצל את המעמד שזכה בו כדי לקפח את חברו; כי אין הברכה שורה אלא אם כן אמת כל האמיתות מתגשמת בחיי כל אדם וכל העם — כי אני ה' אלקיכם.

(מתוך פרוש רש"י הירש, בהר)

ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך
 — זה הפסוק נאמר אף בנפשות גדולות יקרי ערך; כאשר יראו באדם שעושה דבר שלא כרצון
 הש"י וירצה לקטרג עליו ולהענישו — על זה מזהיר הקב"ה לא תונו.
 וזה שאמר דוד המלך ע"ה תשב באחיך תדבר בבוז אמך תתן דפי — היינו, מאחר שאדם מחויב
 לאהוב את חברו כמצווה עלינו ואהבת לרעהו כמוך, ואדם צריך לבקש רחמים בעד חברו,
 והוא ירצה לקטרג עליו — על זה יאמר הש"י אלה עשית והחרשת. היינו, באם הש"י ירצה
 לברר אף מעשה צדיקים לא יזכו בעיניו, כי נגד הש"י מי יצדק ומי יאמר זכיתי לבי, ואעפ"כ
 הש"י שותק ואינו מגלה קלון שום אדם אף כי יחטא. דמית היות אהיה כמוך — כי האדם
 המקטרג על מעשה של חברו יתראה בעינו כי הוא מזוכך כרצון הש"י, וגם רצון הש"י כך
 הוא לקטרג על אדם החוטא, ולכן יקטרג עליו — על זה נאמר לו מהש"י אויביך ואערכה
 לעיניך — היינו, אדם המלמד חוב על חברו באמרו כי גם רצון הש"י הוא לזה, יראה לו
 הש"י ויזכיר לו כי רצונו הקדוש אינו אלא להסתיר כל חטאי ישראל, כמו שנאמר ותשליך
 במצלות ים כל חטאתם — שיסתיר אותם בהסתר גדול שלא יתגלו ולא יתראו עוד. ואיך
 יאמר האדם שהש"י חפץ בלימוד חוב על האדם ולהפיח חטאו, אם אמנם כי צוה הש"י
 להוכיח איש את עמיתו ולהרחיקו מכל רע כפי היכולת, זה אינו רק במקום שיודע שיוכל
 להסיע אותו מזה בטוב, או ע"י תפילה שיעורר רחמים עליו שיוחזר למוטב, אך באם לא יוכל
 להסיר אותו צריך ללמוד זכות עליו ולא לקטרג עליו, כי אין אדם יכול לדון את חברו לכף
 חוב כי פן יצר חברו גדול מיצרו, או פן הדבר הזה מותר לו — כי יש הרבה דברים שלאדם
 אחד אסורים ולאדם אחר מותרים (מתוך מי השלוח — בהר).

דף נט

'בשעה שעוסקין בנגעים ואהלות אומרים לי: דוד, הבא על אשת איש מיתתו במה...' — ע' באור
 המאמר באריכות, בספר תקנת השבים (עמ' 90 ואילך). וכן בצדקת הצדיק רה; דובר צדק עמ' 140; פרי צדיק — ויצא
 ז.

— קשה, איך הזכירוהו בשמו הפרטי, כהדיוט? — 'ונראה לי בס"ד, כי הוא מרוב ענוה שלו גזר
 אומר שכל עת שהוא יושב ולומד תורה בבית המדרש עם החכמים והתלמידים, יזכירו שמו בלי
 תואר מלכות, וכאשר נהג עוד ענוה בשיבתו, שלא היה יושב בביהמ"ד על הכסא אלא על הקרקע'
 ('בן יהוידע' לרבנו יוסף חיים מבגדאד).

'נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. מנלן? מתמר...'
 מבואר מדברי התוס' (בסוטה י) שנקטו שחייב מן הדין הוא זה, שחייב אדם להמית עצמו ולא לבייש
 חברו ברבים. וכן משמע בשערי תשובה לרבנו יונה (ג, קלט). וכן כתב הפרי-חדש (בהגהותיו 'מים חיים'
 על הרמב"ם הל' יסודי התורה ה). ויש שכתבו שהלבנת פנים הוא בכלל 'אביזרייהו' דשפיכות דמים, ולכן
 לא נמנה בנוסף לשלש עברות (עפ"י שערי תשובה שם; חדושי הנצי"ב. וע' בספר אמת ליעקב (סוטה שם) שפירש
 דעת התוס' שמיאנו בכך, כי לענין שפיכות דמים שיסוד דינו משום 'מאי חזית דדמא דידך סומק טפי', אין שייך לאסור